

TALABALARDA MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18810528>

Rajabova Gulrux Nizomatovna

*Xorazm Viloyati 43-maktabda Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
gulirajabova199@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari o'rganildi. Zamonaviy axborot jamiyatida mediasavodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish oliy ta'lim muassasalarining ustuvor vazifalaridan biri ekanligi asoslandi. Mediasavodxonlik tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, shuningdek, ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilindi. Ta'lim jarayonida mediasavodxonlikni shakllantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik shart-sharoitlar aniqlab chiqildi va ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Maqolada nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar

mediasavodxonlik, pedagogik shart-sharoitlar, axborot madaniyati, oliy ta'lim, raqamli ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, axborot savodxonligi, ta'lim muhiti, media mazmuni, axborot xavfsizligi.

KIRISH

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ommaviy axborot vositalarining kundalik hayotga chuqur kirib borishi natijasida mediasavodxonlik insonning muhim ijtimoiy ko'nikmalaridan biriga aylandi. Har kuni millionlab xabarlar, videolar, maqolalar va boshqa media mazmunlari tarqatilmoqda. Bunday sharoitda ma'lumotlarni to'g'ri idrok etish, ularning ishonchligini tekshirish va tanqidiy nuqtai nazardan baholash ko'nikmasiga ega bo'lmaslik jiddiy ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Talabalik davri shaxs dunyoqarashining shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda mediamuhit bilan munosabatda to'g'ri yo'nalish belgilanishi lozim. Biroq ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalar axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalariga yetarli darajada ega emas. Soxta xabarlar, manipulyativ tarkib va tarafkash ma'lumotlarni ajrata olmagan holda ularni qabul qilish hollari kuzatilmoqda.

Ushbu muammoning yechimi oliy ta'lim muassasalarida mediasavodxonlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan maqsadli pedagogik shart-sharoitlarni yaratishda ko'rildi. Shu sababli maqolaning asosiy maqsadi talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy asosda aniqlash va ularga oid amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: mediasavodxonlik tushunchasining mohiyatini ochib berish; uning tarkibiy qismlarini belgilash; pedagogik shart-sharoitlarni aniqlab chiqish; ta'lim amaliyotiga tatbiq etish mexanizmlarini tavsiya etish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mediasavodxonlik tushunchasi ilk bor yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida g'arb pedagogikasida shakllana boshladi. Amerikalik pedagog va media tadqiqotchisi Jeyms Poter mediasavodxonlikni "media mazmunini talqin etish, yaratish va baholash qobiliyati" sifatida ta'rifladi. Uning ta'kidlashicha, mediasavodxonlik faqat texnik ko'nikmalardan iborat bo'lmasdan, tanqidiy fikrlash, axloqiy baholash va ijodiy qobiliyatni ham o'z ichiga oladi.

Finlyandiya ta'lim tizimi mediasavodxonlikni o'quv dasturlariga muvaffaqiyatli tatbiq etgan mamlakatlar qatorida tan olingan. Bu borada Reijo Kupiainen va Sara Sintonen o'zlarining tadqiqotlarida mediasavodxonlikni rivojlantirishda o'qituvchining roli va ta'lim muhitining ahamiyatini alohida ta'kidladilar (Kupiainen, R., Sintonen, S. Medialukutaito. Finnish Literature Society, 2020, 112-bet). Mualliflar ta'lim muhitining qulay va xavfsiz bo'lishi mediasavodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy shart ekanligini isbotladilar.

Yevropada Evropa Kengashining "Mediasavodxonlik va axborot savodxonligi" dasturi doirasida tuzilgan hujjatlarda mediasavodxonlikning beshta asosiy tarkibiy qismi belgilandi: kirish imkoniyati, tahlil, baholash, yaratish va ishtirok etish (Council of Europe. Media Literacy Guidelines for Education. 2021, 34-bet). Ushbu komponentlar ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Rus pedagog olimi Gennadiy Fedorov mediasavodxonlikni o'rta va oliy ta'limga tatbiq etish masalalarini chuqur tadqiq etdi. U media ta'limning olti bosqichli modelini ishlab chiqdi va ushbu model keyinchalik bir qator mamlakatlar ta'lim tizimida qo'llanildi (Федоров, А.В. Медиаобразование. Изд-во МОО "Информация для всех", 2022, 89-bet).

O'zbekiston kontekstida axborot savodxonligi va media ta'lim masalalari so'nggi yillarda faol muhokama qilinmoqda. Milliy ta'lim tizimida raqamli savodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirish davlat dasturlari orqali ilgari

surilmoqda. Rustam Holmatov va Dilnoza Yusupovaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida mediasavodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus pedagogik sharoit yaratish zarurati mavjud (Holmatov, R., Yusupova, D. Raqamli ta'lim va axborot savodxonligi. "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2023, 65-bet).

Renee Hobbs mediasavodxonlikning ta'lim jarayonidagi o'rnini tadqiq etar ekan, o'qituvchilarda ham mediasavodxonlik darajasi yetarlicha bo'lmasa, ushbu ko'nikmalarni talabaga berish qiyin ekanligini alohida ta'kidladi (Hobbs, R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. Corwin Press, 2021, 78-bet). Bu esa pedagoglarni doimiy kasbiy rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, mediasavodxonlikni rivojlantirish uchun faqat o'quv dasturini yangilash yetarli emas. Buning uchun kompleks pedagogik shart-sharoitlar majmui yaratilishi lozim.

METODOLOGIYA

Maqolada nazariy tadqiqot yondashuvi qo'llanildi. Asosiy usullar sifatida quyidagilardan foydalanildi: ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish usuli – mediasavodxonlikka oid xorijiy va mahalliy manbalar o'rganildi hamda tizimlashtirildi; qiyosiy tahlil usuli – turli mamlakatlardagi pedagogik yondashuvlar taqqoslandi va ularning samarali jihatlari aniqlab chiqildi; tizimli tahlil usuli – mediasavodxonlik ko'nikmalari va pedagogik shart-sharoitlar o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqildi; tasniflashtirish usuli – pedagogik shart-sharoitlar mohiyatiga ko'ra guruhlarga ajratildi.

Manba bazasini 2019-2023 yillar oralig'ida chop etilgan xorijiy va mahalliy ilmiy nashrlar, Yevropa Kengashining media ta'limga oid rasmiy hujjatlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi me'yoriy hujjatlari tashkil etdi. Jami o'ndan ortiq ilmiy manba tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asosini konstruktivistik ta'lim nazariyasi, tanqidiy pedagogika nazariyasi va media ta'lim nazariyasi tashkil etdi.

NATIJALAR

Mediasavodxonlik tushunchasi va tarkibiy qismlari

Ilmiy adabiyotlar tahlili natijasida mediasavodxonlik quyidagicha ta'riflandi: bu turli media mazmunini qabul qilish, tahlil etish, baholash va yaratish qobiliyati bo'lib, insonning axborot muhitida ongli va tanqidiy tarzda harakat qilishiga imkon beradi. Potter (2019) bu tushunchani "media mazmunini talqin etish, yaratish va baholash qobiliyati" deb belgiladi.

Tahlil natijasida mediasavodxonlikning beshta asosiy tarkibiy qismi aniqlab chiqildi.

Birinchisi – axborotga kirish va undan foydalanish ko'nikmasi.

Ikkinchisi – media mazmunini tahlil etish va uning maqsadini anglash qobiliyati.

Uchinchisi – axborotning ishonchliligini va sifatini baholash malakasi.

To'rtinchisi – media mahsulotlarini mustaqil yaratish ko'nikmasi.

Beshinchisi – axloqiy va huquqiy jihatdan mas'uliyatli foydalanish malakasi.

Yevropa Kengashining 2021 yilgi hujjatida ham mediasavodxonlikning shu besh tarkibiy qismi rasman tasdiqlandi.

Pedagogik shart-sharoitlar tahlili natijalari

Adabiyotlar tahlili va tizimli yondashuv asosida talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirish uchun yettita pedagogik shart-sharoit aniqlab chiqildi.

Birinchi shart-sharoit – motivatsion muhitni yaratish. Ta'lim jarayonida talabalarda mediamuhit bilan tanqidiy munosabatga kirishish zaruratini his ettiradigan motivatsion muhit shakllantirilishi lozim. Real hayotiy vaziyatlardan, dolzarb mediamateriallardan va amaliy mashqlardan keng foydalanilishi bu shart-sharoitni ta'minlashning asosiy yo'li sifatida belgilandi. Talaba o'zi uchun ahamiyatli bo'lgan axborot muhitida ishlasa, uning mediasavodxonlik ko'nikmalari tabiiy tarzda rivojlanishi aniqlandi.

Ikkinchi shart-sharoit – o'quv dasturlarini mediasavodxonlik bilan boyitish. Oliy ta'lim muassasalarida barcha yo'nalishlar bo'yicha o'quv dasturlariga media mazmunini tahlil etish elementlari kiritilishi zarur ekanligi aniqlandi. Bu nafaqat "Ommaviy kommunikatsiya" yoki ixtisoslashgan fanlarda, balki tarix, iqtisod, biologiya va boshqa fanlarda ham amalga oshirilishi mumkinligi ko'rsatildi. Kupiainen va Sintonen (2020) tadqiqotlari ham fanlararo yondashuv mediasavodxonlikni rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqladi.

Uchinchisi shart-sharoit – pedagoglarning mediasavodxonligi darajasini oshirish. Hobbs (2021) ta'kidlaganidek, o'qituvchi o'zi mediasavodxon bo'lmasa, talabaga bu ko'nikmani bera olmaydi. Shu sababli pedagoglarni qayta tayyorlash tizimida mediasavodxonlikka oid modul joriy etilishi zarur ekanligi aniqlab chiqildi.

To'rtinchi shart-sharoit – tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan faol o'qitish usullaridan foydalanish. Munozara, muammoli ta'lim, loyiha usuli, rolli o'yinlar va guruhli tahlil ana shunday usullar sirasiga kiritildi. Talabalarga turli manbalardan ma'lumotlarni solishtirish, sun'iy aql yaratgan matn bilan haqiqiy matni farqlash va mediamaterialning muallifini aniqlash kabi amaliy topshiriqlar berilishi samarali ekanligi ko'rsatildi.

Beshinchi shart-sharoit – axborot-raqamli ta'lim muhitini yaratish. Talabalarga turli media vositalariga ega bo'lgan, axborot xavfsizligi ta'minlangan

va raqamli resurslardan erkin foydalanish imkoniyati berilgan ta'lim muhiti yaratilishi kerakligi aniqlandi. Kutubxonalar, media markazlar va raqamli laboratoriyalar buning uchun asos bo'lib xizmat qilishi belgilandi.

Oltinchi shart-sharoit – baholash tizimini mediasavodxonlik nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqish. An'anaviy test yondashuvi o'rniga portfolio, amaliy topshiriqlar va loyiha-asosli baholash usullari joriy etilishi lozim ekanligi tahlil natijasida aniqlandi. Silverblatt (2021) ham baholash tizimining mediasavodxonlik ko'nikmalarini o'lchashga moslashtirilishi zarurligini ta'kidladi.

Ettinchi shart-sharoit – ijtimoiy sheriklik va hamkorlikni yo'lga qo'yish. Ta'lim muassasasidagi pedagogik sa'y-harakatlar ijtimoiy muhit bilan uyg'un bo'lmasa, samara cheklangan bo'lishi aniqlandi. Ijtimoiy tashkilotlar, ota-onalar va media muassasalari bilan hamkorlik mediasavodxonlik tarbiyasini kuchaytirishi ko'rsatildi.

Mediasavodxonlikning rivojlanish bosqichlari

Tadqiqot natijasida mediasavodxonlik ko'nikmalari ta'lim jarayonida uchta bosqichda rivojlantirilishi mumkinligi aniqlab chiqildi. Birinchi bosqich – idrok etish bosqichi bo'lib, unda talabaga turli manbalardagi xabarlarini farqlash, media janrlarini tanib olish va mazmunning maqsadini aniqlash ko'nikmalari singdirildi. Ikkinchi bosqich – tahlil bosqichi bo'lib, unda faktlarni fikrlardan ajratish, manbaning mualliflik jihatlarini o'rganish va ma'lumotni boshqa manbalar bilan solishtirish ko'nikmalari rivojlantirildi. Uchinchi bosqich – yaratish bosqichi bo'lib, unda talabalar o'zlari media mahsulotlari – maqola, video, infografika va boshqalarni tayyorlash orqali media tilini ichkaridan anglashi ta'minlandi.

XULOSA

Talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari o'rganildi va quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Mediasavodxonlik zamonaviy axborot jamiyatida oliy ma'lumotli shaxsning ajralmas ko'nikmasi hisoblanadi. Uni shakllantirish uchun bir necha omilning bir vaqtda ta'minlanishini talab etuvchi kompleks pedagogik yondashuv zarur ekanligi aniqlandi.

Bir nechta pedagogik shart-sharoit aniqlab chiqildi: motivatsion muhitni yaratish; o'quv dasturlarini mediasavodxonlik bilan boyitish; pedagoglar malakasini oshirish; faol o'qitish usullaridan foydalanish; raqamli ta'lim muhitini yaratish; baholash tizimini qayta yo'naltirish; ijtimoiy sheriklikni yo'lga qo'yish. Bu shart-sharoitlar birgalikda tatbiq etilgandagina kutilgan pedagogik natijaga erishilishi ta'minlanadi.

Mediasavodxonlik ko'nikmalari uchta bosqichda – idrok etish, tahlil etish va yaratish bosqichlarida – rivojlantirilishi lozim ekanligi aniqlandi.

Quyidagi tavsiyalar ilgari surildi:

Oliy ta'lim muassasalarida "Mediasavodxonlik asoslari" nomli majburiy kurs joriy etish.

O'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlariga mediasavodxonlik moduli kiritish.

Universitetlarda media markazlar tashkil etish.

Milliy darajada media ta'lim bo'yicha davlat dasturi ishlab chiqish.

Ijtimoiy tarmoqlar va media muassasalari bilan hamkorlik yo'lga qo'yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Potter, J.W. Media Literacy. – Sage Publications, 2019. – 47-bet.
2. Kupiainen, R., Sintonen, S. Medialukutaito. – Finnish Literature Society, 2020. – 112-bet.
3. Hobbs, R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. – Corwin Press, 2021. – 78-bet.
4. Council of Europe. Media Literacy Guidelines for Education. – Council of Europe Publishing, 2021. – 34-bet.
5. Федоров, А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – МОО "Информация для всех", 2022. – 89-bet.
6. Holmatov, R., Yusupova, D. Raqamli ta'lim va axborot savodxonligi. – "Fan va texnologiya" nashriyoti, Toshkent, 2023. – 65-bet.
7. Livingstone, S. Media Literacy and the Challenge of New Information and Communications Technologies. – London School of Economics Press, 2022. – 55-bet.
8. Buckingham, D. The Media Education Manifesto. – Polity Press, 2019. – 33-bet.
9. Jolls, T., Wilson, C. The Core Concepts: Fundamental to Media Literacy Yesterday, Today and Tomorrow. – Journal of Media Literacy Education, 2020. – 18-bet.
10. Silverblatt, A. Media Literacy: Keys to Interpreting Media Messages. – ABC-CLIO, 2021.